

Régészeti feltárás Felhévíz nyugati határán

(Budapest, II. ker., Margit körút 19–21., Hrsz.: 13374)

A középkori Buda váraljai részét körbeke-
rítő városfal az Esztergomi rondella – Vár-
fok utca – Vérmező utca – Margit körút
– Bem utca útvonalon haladt és három
kapu nyílt rajta. A Tótfalu kapu, amelyet
a törökök Mészáros kapunak neveztek a
Várfok utcánál található. A Taschenthal
kapu valószínűleg a török forrásokban Új
kapuként említett építménnyel lehet azo-
nos és vagy a Széna téren, vagy a Horváth
utcánál állhatott. Elképzelhető, hogy az
Új kaput a törökök Mezarlik kapusznak
(Temető kapunak) is nevezték, mivel út-
ja a szemközti lejtőkön elterülő teme-
tőbe vezetett. Egy forrás említ a váraljai
részét körbeke-
rítő várfalon egy Kisajtót is, elképzelhető, hogy ez lehetett a Horváth
utcánál. A Felhévizi kaput a törökök Kakas
kapunak neveztek és a Fő utcánál emelke-
dett (FEKETE 1944, 91; KUBINYI 1964,
142–148; VÉGH 2004, 650–652; VÉGH
2006, 104–106; VÉGH 2008, 323–324, 24
a és 24 b). A mai Bem tér és a Császár
fürdő között található középkori Felhévíz
nevét a hőforrásoktól kapta, központja
a Szentháromság-templom volt, amely-
nek maradványait a mai Margit körút 5.
szám alatt 1906-ban Supka Géza tárta fel
(SUPKA 1907, 99). A török korban épült
Gül Baba türbe környezetében 17. századi
forrásunk szerint temetők voltak (EVLIA
CSELEBI 1904, 253). Nicolas Marcel de

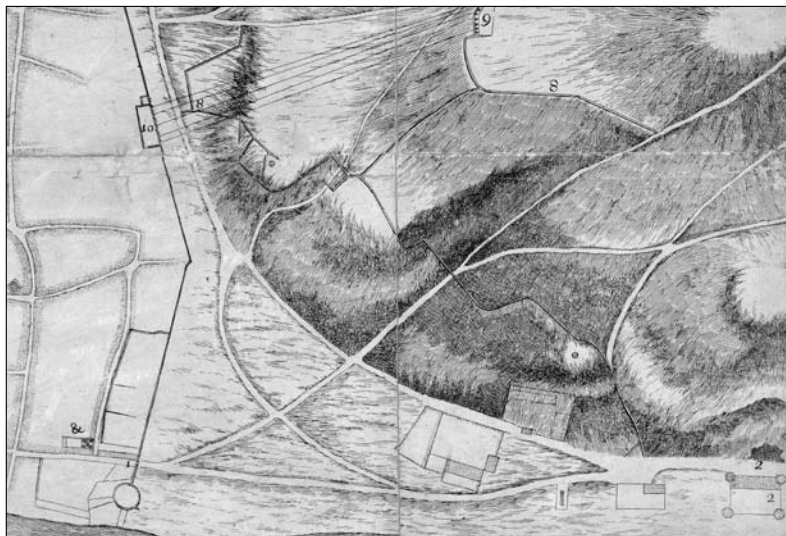
Archaeological excavations on the western border of Felhévíz

(Budapest II, 19–21 Margit Boulevard,
Lrn.: 13374)

The town wall surrounded the district
beneath the medieval Buda castle. It ran
along the line of the Esztergom rondella
– Várfok Street – Vérmező Street – Mar-
git Boulevard – Bem Street and could be
entered through three gates. Tótfalu gate,
which the Turks called Mészáros [Butch-
er's] gate, can be found at Várfok Street.
Teschenthal gate was probably the same
as the construction called Új [New] gate
in Turkish sources and it stood either in
Széna Square or on Horváth Street. It is
possible that the Turks also called Új gate
Mezarlik kapusu (Cemetery gate) since
the road lead from it to the cemetery on
the slopes opposite. One of the sources
mentions a Kisajtó [Small door] in the
town wall enclosing the district below the
castle and it may be that this gate was
on Horváth Street. The Ottoman Turks
called the Felhévíz gate the Kakas [Cock]
gate and this entrance stood on Fő street
(FEKETE 1944, 91; KUBINYI 1964, 142–
148; VÉGH 2004, 650–652; VÉGH 2006,
104–106; VÉGH 2008, 323–324, 24 a and
24 b). The medieval Felhévíz, located be-
tween today's Bem Square and the Császár
baths, got its name from thermal springs.
The Holy Trinity church stood at its cen-
ter, the remains of which Géza Supka
brought to light at 5 Margit boulevard in
1906 (SUPKA 1907, 99). According to an

1. kép: Nicolas
Marcel de La
Vigne 1686-os
térképe

Fig 1: The map of
Nicolas Marcel
de La Vigne from
1686

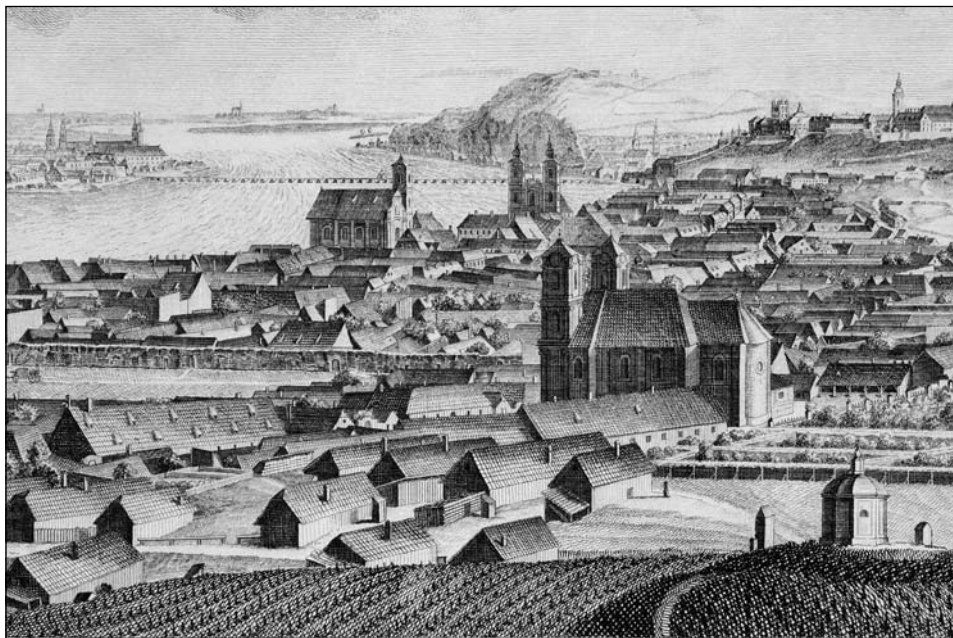
La Vigne 1686-os térképén (1. kép, RÓZSA 1963, 218, kat. sz. 98.) megfigyelhető a Margit körút – Török utca nyomvonal, a Kakas kaputól északnyugatra haladó út vonal pedig a Feketesas utca – Rómer Flóris utca nyomvonalával azonosítható. A szintvonalas felmérések tanúsága szerint utóbbi helyén korábban egy árok húzódtott (KUBINYI 1964, 95, 2. kép és 97).

A török hódoltság után a városfal mentén haladó utat Landstrassénak hívták, csakúgy, mint a városrészt. Később a Bem József utca – Török utca közötti szakaszt Alte Hauptgassénak, majd magyarul Ófő utcának nevezték, míg végül a Széna tértől a Margit hídig terjedő rész a Margit körút nevet kapta (SCHOEN–HORLER 1962, 230–232). A Mechwart tér – Rómer Flóris utca között a 17. század végén már kiosztották a telkeket (NAGY 1975, 40). Az ágostonos szerzetesrend 1700-ban szerzett területet az Országút mellett. Középkori kolostoruk Buda Szentistván külvárosában állt, részletei 1997-ben kerültek elő a Szalag utca 19. számú telken, ahol feltárássra került a templom hajójának északi fala,

17th century source, there were cemeteries in the area of the Gül Baba türbe built in the Turkish period (EVLIA CSELEBI 1904, 253). The line bounded by Margit Boulevard – Török Street can be observed on Nicolas Marcel de La Vigne’s map from 1686 (Fig. 1, RÓZSA 1963, 218, cat. no. 98), and the road running northwest of Kakas

Street can be identified with the line of Feketesas Street – Rómer Flóris Street. According to contour surveys, there used to be a ditch at the latter location (KUBINYI 1964, 95, fig 2 and 97).

After the Turkish occupation, the road following the town wall and also the district, was called Landstrasse. Later the stretch of road between Bem József Street and Török Street was called Alte Hauptgasse and then Ófő Street in Hungarian and finally, the stretch of road from Széna Square to Margit Bridge was given the name of Margit Boulevard (SCHOEN–HORLER 1962, 230–232). The lots were already allotted between Mechwart Square and Rómer Flóris Street in the late 17th

2. kép: Pichler–Balzer 1781-es metszete
 Fig. 2: Pichler–Balzer's engraving from 1781

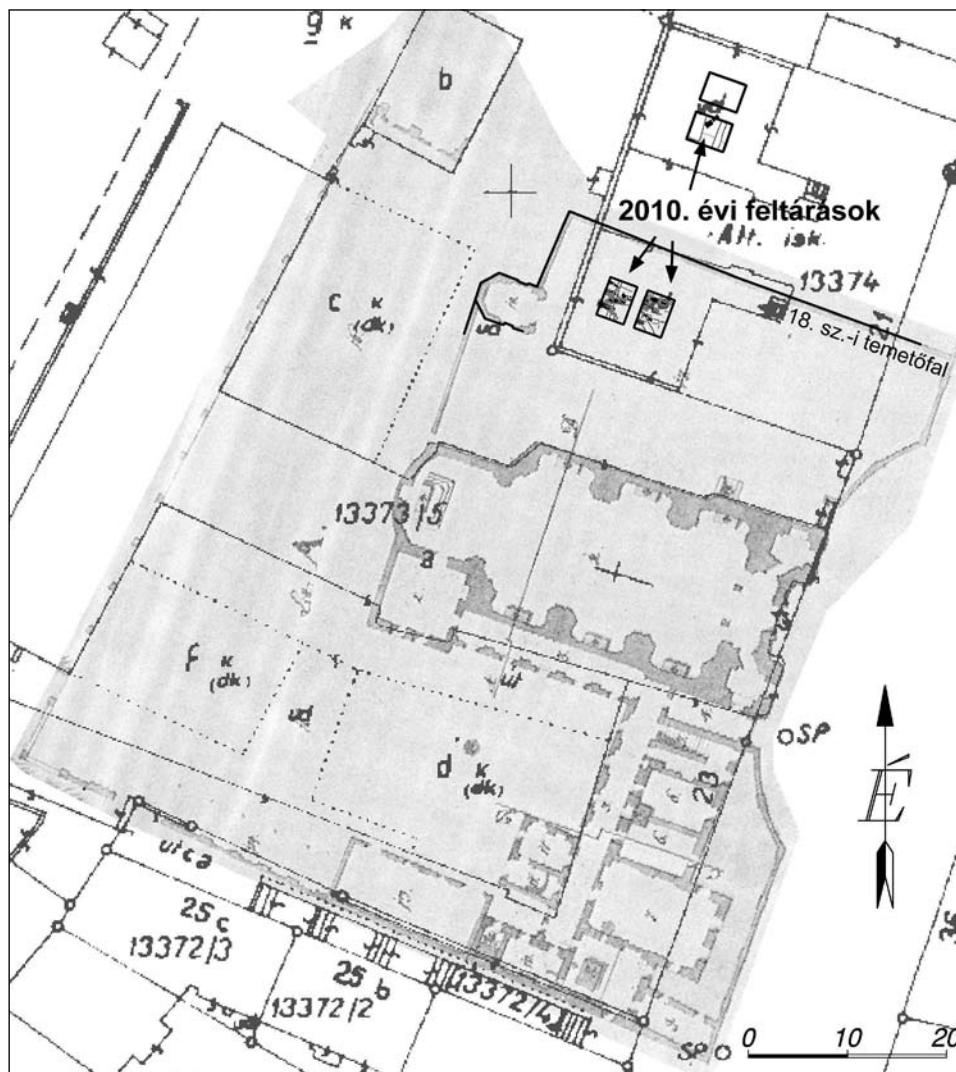
tornyának alapozása, valamint a templom északi oldalánál egy temető és egy temetőkápolna (VÉGH 1998, 15–17; VÉGH 2006, 100–101). Az ágostonosok a mai Margit körút 23. számú telken 1707-ben Szent István vértanú tiszteletére egyszerű templomot építettek. A kolostor eredetileg északnyugatra volt a templomtól, később az új szárny a templomtól délre épült fel. 1742-ben a templomtól északra található temetőben Tolentinói Szent Miklós tiszteletére kápolnát szenteltek fel. A mai templom építése 1752-ben kezdődött el és 1767-re készült el. A templomot és a kolostort 1785-ben a ferences rend kapta meg, azóta is itt működnek (SCHOENHORLER 1962; FARBAKY 1990). Az 1781-es Pichler–Balzer-féle metszeten jól látható az új templom és az attól északra fekvő terület (2. kép, RÓZSA 1963, 136–

century (NAGY 1975, 40). The Augustine Order acquired an area at Országút in 1700. Their medieval monastery stood on the Szentistván outskirts of Buda, parts of it came to light at 19 Szalag Street in 1997. The northern wall of the church nave, the foundation of the tower and the churchyard with a funeral chapel on the northern side of the church were uncovered (VÉGH 1998, 15–17; VÉGH 2006, 100–101). In 1707, the Augustine order built a simple church consecrated to the Martyr Saint Stephen at 23 Margit Boulevard. The monastery originally stood northwest of the church although later a new wing was built south of the church. In 1742, a chapel was consecrated to Saint Nicolas of Tolentino in the churchyard north of the church. The building of the actual standing church started in 1752 and finished in

137. kat. sz. 57.), míg az 1785-ös állapotot pedig egy ránk maradt felmérés őrizte meg (SCHOEN-HORLER 1962, 232).

Ásatási területünk az Országúti Ferences templomtól északra, a Margit körút – Rómer Flóris utca által határolt egykori iskolaépület területén volt. A 19. század végén épült iskola Margit körúttal párhuzamosan.

1767. The Franciscan order were given the church and the monastery in 1785 and they have used it ever since (SCHOEN-HORLER 1962; FARBAKY 1990). The new church and the territory to its north can be seen in Pichler-Balzer's engraving from 1781 (Fig 2, RÓZSA 1963, 136–137. cat. no. 57), while a survey has preserved

3. kép: A 2010-ben folytatott ásatás helyszínrajza az 1785-ben készült (szürkével jelölt) alaprajzra vetítve
 Fig 3: Excavation map of the 2010 researches projected relative to the 1785 ground plan (marked in grey)

4. kép: A déli udvar feltárás közben
Fig. 4: Southern yard during excavation

zamos, észak-déli irányú szárnyából nyugat felé egy tornaterem épülete nyúlik ki. Ennek az épületnek az északi és déli oldalán elhelyezkedő udvarok területén nyílt módunk próbafeltárást végezni. A mai alaprajzra szerkesztett 1785-ös felmérési rajz jól mutatja, hogy a 18. századi temető egykori északi zárófala nagyjából a mai tornaterem déli zárófalával párhuzamosan fut (3. kép, FARBAKY 1990, 186). Ezen a déli udvaron két szelvényt nyitottunk. A fekete humusz alatti barna rétegben először szórványosan kerültek elő embercsontok, majd ugyanebben a rétegben tovább mélyítve tíz koporsós sírt tártunk fel (4. kép). A bolygatatlan sírok nyugat-keleti irányúak voltak, nyújtott testhelyzetben feküdtek, kezüket a hason összekulcsolták. Az 1. számú, kisgyermek sírjából párta, valamint egy medálos lánc került elő. A 7. sírban is találtunk medált, a 2. sírban pedig párizsi kapsot. A temetőt a templom 1707-es megépülte után alakíthatták ki, és legkésőbb 1775-ben szűnhetett meg, amikor Mária Terézia „*Generale normativum in re sanitaris*” című rendeletével megtiltotta a templomok környéki temetkezéseket. Ér-

the situation of 1785 (SCHOEN-HORLER 1962, 232).

The excavation territory was north of the Franciscan church of Országút, on the territory of a former school building bordered by Margit Boulevard and Rómer Flóris Street. The building of the gymnasium stretches towards the west from the north-south oriented wing of the 19th century school building built in parallel to Margit Boulevard. Test excavations were carried out in the yards on the northern and southern sides of this building. The survey sketch from 1785 compared to the modern ground plan shows that the northern end wall of the 18th century cemetery ran, more-or-less, parallel to the southern end wall of the gymnasium (Fig. 3, FARBAKY 1990, 186). Two trenches were opened in this southern yard. First a few scattered human bones appeared in the brown layer under the black humus and then ten graves with coffins were uncovered lying deeper in the same layer (Fig. 4). The undisturbed graves had a west-east orientation. The dead lay extended with their hands clasped before them on

dekes azonban, hogy Steudlin 1740 körüli látképén (RÓZSA 1963, 274. kat. sz. 131.) nem ábrázolta a temetőt.

A tornateremtől északra található udvaron egy délnyugat-északkeleti tájolású, háton fekvő, nyújtott helyzetű, jó megtartású felnőtt váza (6. sír) került elő. A koponyát a sír mellé ásott meszesgödör semmisítette meg. A jobb kar a test mellett nyújtva helyezkedett el, a bal kar pedig a bal mellkasra volt hajlítva. A kulcsontok helyzetéből arra lehet következtetni, hogy a váz textilbe lehetett becsavarva. Melléklete nem volt, valószínűleg a hódoltság korában temethették el.

A ferences templom közvetlen környezetében, a Margit körüttől nyugatra nem voltak korábban feltárások. Kissé távolabb azonban, a Margit körüttől keletre, a Tölgyfa utca 3 – Henger utca 2. számú telken végzett ásásokon (az őskor és római kor emlékein kívül) a 11-12. századtól kezdve egészen a hódoltság korának végéig kerültek elő régészeti leletek. Az itt feltárt hét, nyugat-keleti irányú koporsós sírban valószínűleg a visszafoglaló csapatokhoz tartozó katonákat temethették el (KÉRDŐ-KOVÁCS 2002; KÉRDŐ-KOVÁCS – SZILAS 2003).

Bencze Zoltán

the belly area. A headdress and a necklace with a medal were found in grave no. 1 of an infant. Another medal was found in grave no. 7, while a hook-and-loop clasp was uncovered in grave no. 2. The churchyard was established after the building of the church in 1707 and it was used until 1775 at the latest when Maria Theresa banned burials in churchyards in her order 'Generale normativum in re sanitaris'. Interestingly, however, Steudlin did not mark the churchyard in his panoramic picture of 1740 (RÓZSA 1963, 274. cat. no. 131).

In the yard north of the gymnasium, the well preserved skeleton of an adult (grave no. 6) was found lying extended on its back, oriented from southwest to northeast. The skull had been destroyed by a lime-pit dug next to the grave. The right arm was extended beside the trunk, the left arm was bent over the chest. The position of the clavicles suggests that the body had been wrapped in a textile. There were no grave goods: the person may have been buried during the Turkish occupation.

There had been no excavations in the direct vicinity of the Franciscan church west of Margit Boulevard. However, somewhat farther off, east of Margit Boulevard, excavations were conducted on lot 3 Tölgyfa Street – 2 Henger Street, where (beside prehistoric and Roman period remains) archaeological finds were uncovered from the 11th-12th centuries until the end of the Turkish occupation. The seven graves with coffins uncovered here probably contained the bodies of the soldiers of the conquering army (KÉRDŐ-KOVÁCS 2002; KÉRDŐ-KOVÁCS – SZILAS 2003).

Zoltán Bencze

Irodalom/Reference:

- EVLIA CSELEBI 1904 – Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. Török-magyarokori Történelmi Emlékek II/3. (Kiadta: Karácson Imre). Budapest 1904.
- FARBAKY 1990 – Farbaký P.: A budai ágostonos (majd ferences) templom és kolostor. Művészettörténeti Értesítő 39 (1990) 166–197.
- FEKETE 1944 – Fekete L.: Budapest a török korban. In: Szendý K. (szerk.), Budapest története III. Budapest 1944.
- KÉRDŐ–KOVÁCS 2002 – H. Kérdő K. – Kovács E.: 41. Budapest, II. Tölgyfa u. 3 – Henger u. 2. Régészeti Kutatások Magyarországon 1999 (2002) 180.
- KÉRDŐ–KOVÁCS–SZILAS 2003 – H. Kérdő K. – Kovács E. – Szilas G.: 45. Budapest, II. Tölgyfa u. 3 – Henger u. 2. Régészeti Kutatások Magyarországon 2000 (2003) 107.
- KUBINYI 1964 – Kubinyi A.: Budafelhív topográfiája és gazdasági fejlődése. TBM 16 (1964) 85–180.
- NAGY 1975 – Nagy L.: Budapest története 1686–1790. In: Kosáry D. (szerk.), Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Budapest története III. Budapest 1975, 27–254.
- RÓZSA 1963 – Rózsa Gy.: Budapest régi látképei (1493–1800). Monumenta Historica Budapestinensia 2. Budapest 1963.
- SCHOEN–HORLER 1962 – Schoen A. – Horler M.: Mártírok útja. In: Pogány F. (szerk.), Budapest Műemlékei II. Magyarország Műemléki Topográfiája VI. Budapest 1962, 230–244.
- SUPKA 1907 – Supka G.: A budafelhív Szentháromság templom. ArchÉrt 27 (1907) 97–119.
- VÉGH 1998 – Végh A.: A középkori ágostonos kolostor felfedezése a Vízivárosban. Magyar Múzeumok 4 (1998/3) 15–17.
- VÉGH 2004 – Végh A.: A budai plébániák határjárásainak helyrajzi elemzése. In: Kovács Gy. (szerk.), Quasi liber et scriptura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Budapest 2004, 641–654.
- VÉGH 2006 – Végh A.: Buda város középkori helyrajza I. Monumenta Historica Budapestinensia 15. Budapest 2006.
- VÉGH 2008 – Végh A.: Buda város középkori helyrajza II. Monumenta Historica Budapestinensia 16. Budapest 2008.